

УНИВЕРСИТЕТИТЕ И НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ В ОБЩЕСТВОТО НА ЗНАНИЕТО ПРЕЗ XXI ВЕК – АЛТЕРНАТИВИ ЗА БАЛКАНСКИТЕ СТРАНИ

Резюме: В статията са разгледани ролята на знанието и научните изследвания като фактори за постигане на интензивно регионално развитие и преодоляване на неравномерностите. Днес създаването на общество на знанието е дефинирано като стратегическа цел на Европейския съюз и годините до края на второто десетилетие на XX век са от решаващо значение за достигането на тази цел. Едно от най-важните ограничения на неолитералния проект за изграждане на общество на знанието е невъзможността то да се установи като глобално. Световното съперничество в полетата на науката и иновациите е даже по-интензивно от това за контрола върху природните ресурси. Създаването на иновации е много скъпо, но то дава огромни предимства във всички области на този, който го прави. Понастоящем Балканите са напълно изключени от този процес.

Два съревноваващи се проекта за изграждане на общество на знанието са анализирани в статията. Първият е наречен корпоративен – той предполага разпределение на богатата на икономиката на знанието в полза на големите корпорации и богатите страни. Огромното мнозинство от хората и бедните страни в Европейския съюз остават перманентно в неговата периферия. Реализацията на този проект е доминираща тенденция в развитието на Европейския съюз днес. Алтернативният проект може да бъде наречен социално общество на знанието – той може да се основава на човешката солидарност и справедливото разпределение на богатата на икономиката на знанието. Той предполага равен достъп до ползите на образованието и научните и технологичните достижения. За да бъде успешен, този проект изисква комбиниране на усилията на правителствата на бедните държави в ЕС, по-специално тези в Централна и Източна Европа, и организациите на гражданското общество.

За нашите страни от Балканите друга алтернативна опция е да следват развитието на нов алтернативен модел на икономическо развитие на страните от БРИКС и по-специално на Русия и Китай. Този проект ще позволи инвестиране и интензивно развитие в най-бедните региони и тяхното включване в общество на знанието. Европа и ЕС са на път да загубят в глобалното състезание тяхната историческа доминация (доминацията на „Запада“), постигната след научната революция от XVIII век и глобалната икономическа експанзия на капитализма.

Някои трудности и проблеми във формирането на политики за изследване и развитие в България са критически разгледани в статията.

¹ v.bouzov@gmail.com

Ключови думи: университети, изследвания и развитие, обществото на знанието, алтернативни модели на развитие

След краха на социализма страните от Източна Европа и Балканите изпаднаха в перманентна икономическа и социална криза, която продължава и след приемането на някои от тях в Европейския съюз. Деиндустриализацията, разпадането на институциите и социалните връзки, засилването на социалните неравенства и ограничаването на жизнените шансове вследствие на доминацията на неолибералния модел доведоха нашите страни до съдбоносния въпрос за търсене на нови инструменти за икономическо развитие и по-добро бъдеще. В тази студия ще се опитаме да очертаем възможностите такава роля да играят университетите и постиженията в научните изследвания и иновациите като опишем алтернативите в тази посока пред страните от нашия регион. Как би било възможно нашето излизане от Третия свят и присъединяване към водещите тенденции на световния прогрес в условията на тежка криза и хроничен недостиг на ресурси на фона на идеята за изграждане на едно общество на знанието?

ОБЩЕСТВОТО НА ЗНАНИЕТО В ГЛОБАЛНА ПЕРСПЕКТИВА

Ще започнем с критичната констатация, че обществото на знанието в сега доминиращия неолиберален модел на развитие може да бъде изградено само в рамките на развитата и индустриализирана част на света и в този смисъл е от съдбоносно значение дали ще успеем да се включим в реализацията на този проект или да допринесем за неговата промяна. Пътят за това преминава през активното ни участие в една рационална политика на растежа на Европейския съюз (ЕС), която да го изведе до сериозен глобален играч в сферите на изследванията и иновациите в следващите едно-две десетилетия. Другата възможност е да не успеем да се включим, ЕС да продължи да се срива и да останем в една обрुлена от конфликти, кризи и социални сътресения периферия. Която всъщност ще ни е добре позната.

Невъзможността на обществото на знанието да се установи като глобално е едно от най-важните негови ограничения. Всички негови анализи и модели, реализирани от социалните изследователи или представени в политическите документи се отнасят до обществата в най-развитите страни. В ограничения мащаб на националната държава проектът за общество на знанието може да бъде успешно реализиран при наличието на съответни икономически, социални и политически условия. В перспектива на целия свят обаче този проект няма добро бъдеще особено при глобалната доминация на неолибералния модел. Извън неговите граници на този етап са осъдени да останат милиарди хора по целия свят. За разлика от индустриалното общество, което през XIX век, бързо овладява целия свят, обществото на знанието няма този потенциал за революционно изменение на хода на социалното развитие, а действа в ограничените мащаби на индустри-

ализирания свят. Благата, създадени от научния прогрес и икономиката, основана на знанието, са недостъпни за цялото човечество и не могат да бъдат споделени от всички като няма начин това положение да се промени скоро. В следващите страници ще представим някои по-важни аргументи за това.

Разделението на света на основата на знанието

Първият е свързан с наследеното историческо разделение между Европа, отъждествена със Запада и останалия свят, в това число Централна и Източна Европа, която също остава в периферията. Процесът на неолиберална глобализация възпроизвежда и усилва множество неравенства, като някои от най-трайните от тях са прокарани в сферите на образованието, науката и технологиите.

Може да се твърди, че някои от най-дълбоките разделения на съвременния свят са следствие на научната революция през XVII-XVIII век в Европа и специално в Западния свят, а не на друго място, в началото на голямата капиталистическа експанзия. Именно там възникват университетите, академиите, школите, всички модерни институции на знанието. Откритията в математическото природознание и опиращите се на него технологии създават облика на модерния свят. Научната революция в периода на Просвещението се характеризира с разрушаване на старата всеобхватна понятийна система за разбиране на света, господствала хилядолетия и със създаването на съвременната наука върху емпирични и математически основи, с конструирането на нов тип светоглед и усвояването на прогресивни изследователски методи. Основното, което дава предимство на индустриалните страни е бързото претворяване на научните постижения в технологии. Не трябва да се пропуска и безогледното използване на ресурсите на колониите във всички региони на света, което захранва този прогрес с ресурси.

Изключително значима предпоставка за преобразяването на света е изграждането и утвърждаването на модерните институции на знанието – университети, академии, школи, които предават и развиват научното познание, грижат се за продуциране на технологични иновации. Водеща е ролята именно на университетите като истински „домове” на „разума и рационалността” европейският корпоративен дух намира най-пълнен и систематичен израз (Grant, 2004: 98). Те са демократични корпорации на свободни хора, републики на свободния дух, обединени от целта за овладяване и разширяване на познанието и неговото използване в обществен и държавен интерес. В преходната епоха на Ранната модерност университетите са истинският мотор за изграждане на общества, основани на знанието, за преобразуване на света със средствата на науката и технологиите, от което се раждат всички наши модерни придобивки. В основата на тази тяхна роля е функционирането им като образец на демократично устройство, което позволява свободно вземане на решения, свобода на обединяване, на преподаване и развитие на научните изследвания, на основата на

активна финансова ангажираност на младото буржоазно общество и държавата.

Научният и технологичен прогрес на основата на модерните институции на знанието става една от главните двигатели на всеотрасилния икономически, политически, социален и духовен възход на Европа, който довежда през XIX и началото на XX век до нейната универсална доминация в мащабите на целия свят. Напредъкът на САЩ е производен и отражение на постигнатото в Европа в тази епоха на повсеместна капиталистическа експанзия.

Предпоставките на това развитие може да бъдат обяснени с неповторимото съчетаване на благоприятни за иновационното научно и технологично развитие духовни и социални фактори в западната част на Европа през XVI-XVII век. Това е времето, когато е усвоено гръцкото интелектуално наследство с неговия либерален дух и теоретична извисеност, епохата, когато философията започва да се развива чрез осмисляне на дейността на субекта – отглас на изключително нараналата човешка активност в обществото, извършва се секуларизация на духовния и социалния живот, а математическото и инженерно-техническото мислене достигат непознати висоти. Интериоризацията на тези процеси в научното познание намира израз в конструирането на нови идеали и норми на познание, на една научна рационалност, която свързва теоретичните цели и задачи на науката със съдържателния интерес към практическа промяна, социална полза и технологични приложения на резултатите. Логиката търси правила за откриване, гарантиращи абсолютна достоверност. Сложното взаимодействие между научното развитие и културните условия намира обобщен израз във философската критика, в институционализацията на науката и научното образование в академии и университети и особено в засилената комуникация между учените, между учените, властите и обществото, опираща се на нов тип мрежи на знанието. Европейските институции на знанието, на първо място университетите, се утвърждават като свободни и демократични корпорации (Бузов, 2010).

Това неповторимо единство на фактори, което ни позволява да определим научната революция като креативен продукт на европейския дух и културна среда от началото на Новото време, не се наблюдава в други високоразвити цивилизации – арабския свят, Китай, Индия, Япония. То не се установява и в източната част на Европа, затова научната революция неимоверно и в пъти задълбочава културното, социално и духовно разделение на европейците. Една важна причина за това е обстоятелството, че югоизточната част на Европа поема основния удар на нашествията на редица източни народи. Днес това се повтаря с нашествието на бежанците, на които отново нашите страни трябва да играят ролята на портиер. Големите източни страни преживяват своя бърз прогрес векове по-късно и във връзка с други духовни предпоставки. Други причини за разделенията на Европа са свързани с мистичното православие, което е съвсем различно от ориентирания към светски успех протестантизъм.

В резултат всички тези страни през XIX-XX век са принудени да се адаптират към привнесените отвън научни достижения на западно-европейската цивилизация. С научната революция през XVII век се изграждат предпоставките за съвременната европейска политическа, културна и социална доминация, която в наши дни става несъмнен фактор в целия свят. САЩ като неин продукт и лидер са потвърждение за това.

Един сериозен опит за ускорено преодоляване на изоставането на периферните страни бе проектът за изграждане на социализъм в Източна и Централна Европа и неговото развитие на основата на обществена собственост. Целта бе да се реализира скокообразно развитие в изключително ускорени срокове и с мобилизация на огромни обществени усилия. Този проект обаче не постигна значими успехи, загуби съревнованието със Запада и една от причините за това пак се оказва голямото и трудно за преодоляване разделение в сферата на технологиите и иновациите. То нямаше как да бъде компенсирано с наличието на запаси от някои естествени ресурси в страни като Русия. От значение бе и предателството на елитите на социалистическите страни, които решиха да градят капитализъм, за да легализират парите си.

В епохата на глобализиращата се икономика на знанието ефективността на университетите и другите институции, нейни носители, изисква запазване на техния институционален интегритет и същевременно многообразие от организационни връзки с фирмите (Conseicao and Heitor, 2001). В основата на техния нов институционален интегритет в глобалната епоха залягат функциите на създаване и преподаване на общественозначимо знание, както и многообразните им връзки с бизнеса, управлението, обществото като цяло. Но за това ще говорим по-специално в следващите глави.

Знанието като предмет на глобално съперничество

Вторият аргумент за ограничеността на обществото на знанието се отнася до превръщането на знанието в стока, в ресурс, който е предмет на конфликти и не е достъпен за всички. Световното съперничество в полетата на науката и иновациите е даже значително по-интензивно от това за контрол върху естествените ресурси като горивата и енергията или върху търговските пътища. Създаването на иновации е изключително скъпо, но то дава огромни предимства във всички области на всеки, който се опитва и може да го прави. То не е по силите на огромното мнозинство от страните в света, които са принудени да се състезават на пазара за някакъв дял в ползването на тези резултати. Достатъчно показателна е конкуренцията в сферата на информационните и комуникационните технологии. Не съществуват и няма изгледи да се появят икономически

предпоставки или политическо разбирателство за постигането на справедливо разпределение на произведените от знанието ресурси.

Стратегическите цели на ЕС в неговата нова стратегия „Европа 2020“, която има за цел да го изведе на водещи позиции в световното икономическо съревнование, засягат проекта за общество на знанието. Заложената в Лисабонската стратегия идея всички страни от тази организация да отделят 3% от БВП за инвестиции в научно-изследователска и развойна дейност, като 2% от тях са осигурени от частния бизнес, претърпя неуспех и затова продължава да стои в новата стратегическа концепция. А. Гидънс е напълно прав, че срокът за това се е оказал твърде кратък, освен това Китай харчи двуцифрен процент (Giddens, 2009: 207-213). В Европа все още не е преодоляна пропастта между науката и бизнеса, което е важна основа за обществото на знанието. В тази насока е и целта поне 40% от младите хора да имат завършено средно или висше образование. Постигането на тези цели за 10 години може да допринесе за просперитета на страните от ЕС както и за утвърждаването му в конкуренцията със САЩ и страните от Изтока за водещи позиции в световната икономика.

Наличието на няколко конкуриращи се икономически центъра в съвременния многополярен свят не е достатъчно за изграждането на глобално общество на знанието. Затова е нужно да се развият алтернативни в икономически и социален смисъл проекти извън неолибералния. Иновациите в науката и технологиите се превърнаха в стратегически ресурс, който по-скоро разделя, отколкото обединява страните и хората от целия свят. Бързият прогрес на САЩ в информационно-комуникационните технологии е предпоставка на повсеместната икономическа и политическа доминация на тази страна и европейския Запад. Но съвременните центрове на сила и икономически просперитет не са готови да споделят, а по-скоро биха искали да извоюват пазар и да продадат възможно най-скъпо продуктите на научния и технологичния прогрес. Неравномерното им разпределение увеличава пропастта между богатството и бедността, засилва социалните диспропорции. Който владее ресурсите в областта на знанието и иновациите, той притежава ключа към успешното икономическо развитие, към господство в световните икономически битки.

Знанието в света на огромно социално разделение

Третият аргумент е липсата на перспектива за преразглеждането на утвърдените социални разграничения и неравенства в посока на тяхното облекчаване в рамките на досегашния неолиберален модел. Световната общност води относително неуспешна борба за ограничаване на бедността и за отстраняване на екологичните заплахи. Планетата няма ресурси да осигури на цялото човечество толкова висок стандарт на живот, какъвто имат най-богатите хора. Тя не може да осигури и стандарт на равнището на оцеляването, затова 18 мили-

она души годишно умират по причини, свързани с бедността (Pogge, 2005).

Богатите нямат интерес от преразглеждане на това положение. Иначе този висок стандарт напълно съответства на възможностите на обществото на знанието. Но от неговите блага се ползват малцина в рамките на народите от „златния милиард“. Богатите страни също не са заинтересувани да споделят достъпа до високотехнологичните постижения с бедните им конкуренти. Те използват претекста на екологичните заплахи, за да попречат на тяхното по-динамично икономическо и социално развитие. Затова в сферата на екологичната сигурност се очертават сериозни сблъсъци (Бузов, 2015), а формите на новия икономически колониализъм на дълговете стават все по-драстични.

Социалните неравенства в света са обусловени от неравенства в областта на знанието. Един тежък резултат на неолибералната глобализация е задълбочаването на икономическото неравновесие на планетата. Експанзията на капитализма преобразува отношенията в мащабите на цялото човечество, динамичните промени от последните десетилетия увеличават взаимната обвързаност на решаването на политическите, икономическите, социалните и културните проблеми на държавите и техните граждани, но тези процеси няма как да доведат до справедлива подялба на ограничените ресурси. Развиващите се страни все повече затъват в капана на дълговете, а богатствата на най-развитите страни изключително бързо нарастват. На безкомпромисния език на данните това може да бъде илюстрирано с обстоятелствата, че ако през 1960 г. 20% на най-богатите хора от населението в света са имали доходи 30 пъти по-големи от тези на най-бедните, то през 1995 г. това отношение скача на 82 пъти, а богатствата на 225 души най-заможни хора в света са половината от годишните приходи на 2,5 милиарда най-бедни жители (Бонифас, 2007: 194). Данните за предходния ръст на тази ножица на доходите показват отношение между най-високи и най-ниски 3:1 (1820), 7:1 (1870), 11:1 (1913), за да скочат до споменатите 30:1 (1960), 60:1 (1990) (Pogge, 2005: 549). Всичко това води до неимоверни размери на глада, мизерията и заболяемостта сред населението на нашата планета. Дори потреблението на информация и използването на интернет и комуникационните иновации е изключително неравномерно разпределено в изгода на гражданите на най-развитите страни (Сендов, 1993). Основателно е заключението, че „макар често да се твърди, че глобалният капитализъм интегрира света... светът е станал устойчиво *по-разделен* от международните разлики в богатството (Фулчър, 2008: 195).

Съвременният свят е устойчиво разделен в социален и в политически план. В него има огромна пропаст между богатството на елита и бедността на хората, между просперитета на най-напредналите и състоянието на „слабите държави“. Богатите нямат нужда от бедните, за да продължат да бъдат богати. „За да постигнат свободата на движение и своята неограничена привилегия да преследват целите си, глобализираните финанси, търговията и информационната индустрия зависят от политическата фрагментация – от парцелирането – на све-

товната сцена – пише З. Бауман – Може да се каже, че всички те имат интерес от съществуването на „слаби държави” (Бауман, 1999: 91). В един такъв устойчиво разделен свят първата жертва са икономическите и социалните права на човека. Както и суверенитетът на „слабите държави”, които наистина губят перспектива.

Правото на участие в обществото на знанието, на споделянето на неговите блага спада едновременно към икономическите и към социалните права. Подобен тип дистрибутивна справедливост, която включва такова право, може да бъде оправдана с космополитни политически и морални ценности и принципи. Нарушаването на тези принципи е пример за социална несправедливост, която е с много по-трайни последици от лишаването от достъп до естествени блага като храна и вода. Гладните могат да бъдат нахранени, бездомните да получат подслон, но изоставането в науката и технологиите възпроизвежда в пъти неравенствата и различията между най-богатите и най-бедните региони. Осъзнаването на драматичното разделение на съвременния свят в сферата на икономическите, социалните и знаниевите ресурси ни води към разбиране за перспективите на двете основни опции в осъществяването на едно общество на знанието: корпоративно или социално ориентирано общество на знанието.

ДВА ПРОЕКТА ЗА ОБЩЕСТВО НА ЗНАНИЕТО

Корпоративното общество на знанието

Основният проблем е какво общество на знанието ще изграждат Европейския съюз в частност и индустриализираните държави като цяло? Може ли то да бъде такова, че от неговите предимства да се ползват всички хора и страни? Първата перспектива съдържа отрицателен отговор на този въпрос.

Корпоративното общество на знанието предполага разпределението на неговите блага в полза на корпорациите и богатите страни. Неговата реализация доминира днешните политики и отношенията в ЕС, както и в индустриализираните страни от САЩ до Япония. Предназначението на глобалното споразумение ТТИР е да закрепим това положение в едно корпоративно йерархизирано общество на знанието с неограничена власт на корпорациите. Огромното мнозинство от хората в света и бедните страни, в това число нашите периферни страни от Източна Европа, естествено остават извън неговите граници. За него те са само пазар, а не територия за внедряване на знания и иновации. Големите икономически, финансови и социални кризи днес действат именно в тази посока като увеличават богатствата в центъра и водят до катастрофални последици в периферните региони. Едно ограничено малцинство от богатите елити обира лъвския пай от печалбите в корпоративното общество на знанието. Що се отнася до ЕС, този корпоративен модел води до неговото развитие на „две скорости” – по-бърза за богатите, стари членове и забавена, дори стагнираща – за

новите, които бяха приети по политически причини, без да удовлетворяват Копенхагенските критерии. Тук най-ниско в йерархията са България и Румъния, там ще попаднат и страните от Западните Балкани.

Знанието и иновациите в науката и технологиите стават стратегически ресурс в периода на глобализацията. Битката за предимства в тази област определено повече разделя, отколкото сближава хората и страните в света. Безспорен факт е, че днешните глобални центрове на силата не са готови да споделят технологичните си и научни достижения с други, а по-скоро те се опитват да доминират на глобалните пазари и да продават продуктите на научния и технологичния прогрес колкото си може по-скъпо. Нещо повече – те правят всичко възможно, за да привлекат в своите страни и корпорации най-способните и свръхквалифицирани хора от по-бедните страни, които не намират реализация там. Така постъпват два пъти несправедливо – веднъж като ги лишават от материални ресурси, заграбени чрез различните форми на колониално подчинение, включително капана на дълговете, втори път като ги лишават от човешки ресурс в стратегически направления.

Така изоставането в развитието на науката и технологиите води до изоставане в пъти между най-богатите и най-бедните региони на света. Дефинираното по този начин корпоративно общество на знанието носи предимства единствено на големите корпорации и богатите страни. „Създаването на знание и технологичен капацитет са ключови инструменти за съревнованието между фирми и организации от всякакъв вид и, основно, държави. Така географията на науката и технологиите има основно влияние върху местата и мрежите на глобалната икономика” (Castels, 2005: 320). Несправедливото разпределение на продуктите на икономиката на знанието неимоверно разширява пропастта между богатството и бедността и увеличава социалните дисбаланси. Корпоративното знание и иновации работят за просперитета на едрия бизнес, глобалните икономически и политически елити, изграждат един устойчиво йерархизиран свят на глобализираното богатство и обречената бедност.

Корпоративното общество на знанието е продукт на неолибералната стратегия на развитие, която доминира в днешния свят и е основният генератор на неговото несправедливо устройство. Само ограничено мнозинство от привилегировани хора се ползва от нейните предимства. Мнозинството от хората остават извън сферата на разпределението на богатата на знанието. Трябва специално да се подчертае, че неолибералната философия е базирана на допускането за егоистичната и ориентирана към собствения интерес човешка природа като в резултат „пазарните системи са деструктивни към природната среда и социално безотговорни” (Peet and Hartwick, 2009: 98-100). Неолибералният капитализъм не е в състояние да осигури нормални жизнено условия за всички и дори да репродуцира в нормални мащаби социалната и културната система на обществото. Той осигурява „добър живот” само на едно малцинство, а жертвите му са милиарди. Корпоративният модел облагодетелства само мегакорпорациите, чиито печалби главоломно растат.

Този модел за общество на знанието е контра-продуктивен. Именно заради него се провали намерението на ЕС чрез Лисабонската стратегия да накара страните членки до 2010 г. да отделят 3 % от техния брутен продукт за наука и иновации (2% от тях от частния бизнес). Такава цел сега е заложена в Програмата „Европа 2020“. Доколко тази цел е конкурентна, можем да разсъждаваме в светлината на това, че Китай харчи двуцифрено число в това направление, а някои от изостаналите членове на ЕС като България и Румъния едва стигат 0,2-0,5% и то основно с принос на държавния бюджет. С политиката на неолиберално „затягане на коланите“ от последните години ЕС все по-осезаемо изостава в съревнованието с други по-динамично развиващи се части на света.

Социално ориентираното общество на знанието

Алтернативата е в изграждането на социално ориентирано общество на знанието – то се опира на сътрудничеството, човешката солидарност и справедливото разпределение на богатата на икономиката на знанието. Този проект предполага еднакъв достъп до ползите от образованието, научните и техническите достижения. Как може да бъде обосновано правото на достъп до тях за всички хора?

Л. Кабрера основателно пита: „Ако всички индивиди, независимо от тяхното рождено място или гражданство, имат право на адекватни ресурси и жизнени възможности, как тези права трябва да бъдат изпълнени?“ Той търси отговор в намирането на „силен институционален космополитен подход към разпределенията“, който може да бъде постигнат чрез „преструктуриране на глобалната система“ чрез „справедливи наднационални институции“ (Cabrera, 2004: 71). Има основание обаче аргументът, че идеята за универсални права е „теоретически противоречива и практически опасна“ (Ingra, 1994: 198) в контекста на съвременните политически и културни различия. Как тогава можем да намерим оправдание за идеята всички хора да се ползват от богатата на познанието? И как трябва да функционират тези наднационални институции?

Идеята е да се върви към създаване на институции, чрез които може да се реализира една кооперативна справедливост в разпределението на тези специфични блага. Става дума за кооперация, която не взема формата на търговия, а „на създаването на глобални публични блага, такива като световния мир, предпазването от последствията на климатичните промени, гаранциите за взаимопомощ при бедствия“ и др. (Parijs, 2007: 640). Такъв характер има и споделеното използване на научно-техническите достижения.

Определен натиск за демократичен достъп до създадените от науката и технологиите блага могат да окажат неправителствените организации и гражданското общество. Той е насочен към големите корпорации, които се опитват да натрупат огромни печалби от използването на научните резултати. Обърнат е и към държавните институ-

ции, които следва да осигурят подходящо финансиране за развитието с приоритет на отраслите и производствата, основани на знанието, да гарантират прозрачност и ефикасност на достъпа до техните резултати. Произведенията на научния прогрес като новите комуникационни технологии същевременно съдействат за ограничаване на неграмотността и увеличаване на възможностите за работа и решаването на социални проблеми. Консенсусът за осигуряване на демократичен достъп до продуктите на знанието може да бъде достатъчно траен, ако се опира на ценности и се сключва между хората в рамките на една световна общност, не между страните. Тази световна общност е заинтересувана от реализирането на универсалните ценности на обществото на знанието. С други думи, необходим е нов социален договор, който да гарантира споделеното използване на богатата на обществото на знанието.

Не е оправдано да очакваме, че достъпът до богатата на обществото на знанието може да бъде осъществен напълно за всички. Т. Подж отбелязва, че „едно човешко право е *напълно реализирано* от някакъв институционален ред, ако и само ако всички участници имат сигурен достъп до неговия обект” (Pogge, 2002: 166). Онова, което би могло да се постигне е възможност за ползване на предимствата на научния прогрес на приемлива цена и в интерес на всички.

Нужни са обединените усилия на много страни и народи, на гражданите, за осигуряване на перспективи за едно социално ориентирано общество на знанието. Отстояването на равното право на достъп до богатата на знанието може да се опира на космополитни ценности или на един нов републиканизъм. Всяко нарушение на равното третиране на всички хора, заложено в основата на космополитизма, ще представлява социална несправедливост с далеч отиващи последици като лишаването от „естествени блага” като храна и вода. Републиканизмът възвръща ролята на исторически формираните общности – националните държави и общества, етнически и религиозни общности, като субекти в разпределението на определени общностни права, в това число на богатата от икономиката на знанието. (Bouzov, 2013a) Националната държава не отмира и не губи значение в глобалната епоха – „новата фаза на глобализацията със сигурност трансформира и променя властта на старите национални държави” (Soete, 2001: 37). В действителност отмират само слабите държави, а силните намаляват периметъра на своите функции за сметка на увеличения капацитет на тяхното реализиране (Фукуяма, 2004). Сред тези функции влиза и инвестирането в науката и иновациите, управлението на сферата на технологиите, които в някои от най-силните си изяви продължават да бъдат държавна собственост – военните технологии, Интернет.

Какво може да се направи в ЕС, за да се даде шанс на проекта за социално ориентирано общество на знанието? Необходими са комбиниранията усилия на правителствата на по-бедните страни от Централна и Източна Европа, на гражданите и неправителствени организации на гражданското общество за преобръщане на сегашната тенденция на доминация на неолибералните политики. Пътят за това

преминава и през политически успехи на антисистемните сили като Гърция бе първата стъпка. Европейското изследователско пространство предполага свободно движение на изследователи, солидарност и сътрудничество в научните изследвания и иновациите, достъп до постиженията на знанието и предимствата на технологичния прогрес. Именно университетите на основата на държавната подкрепа, връзките с бизнеса и разумното управление на местно, национално и наднационално равнище могат да служат като основен инструмент за осъществяването на този проект в рамките на ЕС и на индустриализираните страни.

Определено може да се твърди, че ако ЕС не използва тази възможност да се пребори в глобалното съревнование, той съвсем бързо ще бъде изпреварен от други алтернативни проекти. Такъв се заражда днес в сътрудничеството на страните от БРИКС и най-вече на новия глобален икономически лидер Китай и Русия, които се опитват да изградят алтернативен икономически и социален модел (Стефанов и Колева, 2015). Пътят към създаването му преминава през отказ от долара в разплащанията, създаване на собствени финансови институции и инвестиционни механизми, които да се обърнат към бедните страни и да им разкрият нови перспективи за икономическо развитие без да умножават богатствата на елитите. Важна предпоставка за това е и лишаването на нелибералния експанзионизъм от сегашната му инициатива, която донесе безбройни агресии и нещастия в много региони на света в опити да заграби отново техните богатства. Пример за това е Близкият изток.

Страните от нашия регион трябва да спрат да се подчиняват безропотно на диктата на Брюксел да се отказват от изгодни проекти на Русия и Китай, забравяйки за своите национални интереси. Членството в ЕС е съвместимо с многостранно и изгодно сътрудничество с други страни, ако това може да донесе икономически и социални ползи. В този смисъл алтернативния модел на БРИКС трябва да се превърне в ориентир за бъдещите политики на нашите страни за икономическо възстановяване и по-справедливо общество.

ЗНАНИЕТО КАТО ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ГЛОБАЛНАТА РОЛЯ НА ЕС И РОЛЯТА НА ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИТЕ ИНСТИТУЦИИ

*Политиката на ЕС за интелигентен и социално ориентиран
растеж*

В условията на глобална криза ЕС основателно вижда в научното и технологично развитие и иновациите водещ фактор по пътя към преодоляване на нейните последици и нов тип икономически и социален напредък, който да го изведе до доминиращи позиции в световен мащаб. Научната и иновационна политика на Общността се изгражда на основата на съчетаването на националното, регионал-

ното и европейското измерение. В различните варианти на учредителните договори и в Лисабонския договор ударението е поставено върху взаимното допълване на общите интеграционни инициативи и конкретните действия на страните-членки. Научните изследвания и иновации са едно от основните направления, наред с инвестициите в хората, бизнеса, инфраструктурата и енергията, в които ЕС предвижда координирани усилия за икономическо възстановяване и намиране на нови източници на растеж. В областта на иновациите се предвижда подкрепа за клъстерни инициативи, достъп на фирмите до финансовите ресурси на ЕС, екоинновации и иновации в сферата на услугите, иновации, генерирани от потребителите. В научните изследвания се поставя ударение върху петата свобода: неограничената мобилност на учени, технологии и знания, съвместно стратегическо програмиране на научните изследвания, благоприятна среда за всички участници в изследователския и бизнес сектора, достъп до научноизследователска структура с най-високо качество, привличане на чуждестранни учени (European, 2008).

Програмата “Европа 2020” актуализира и детайлизира тези стратегически насоки на развитие. Тя представлява визия за Европейския социален пазар през XXI век. Опира се на три взаимосвързани приоритети:

- Интелигентен растеж – развитие на икономика, базирана на знание и иновации;
- Устойчив растеж – подкрепа за по-ефективна, по-зелена и конкурентноспособна икономика;
- Растеж на основата на социално включване – изграждане на икономика с откриване на нови работни места чрез задълбочаване на социалната и териториална кохезия.

В края на 10-годишния период ЕС предвижда постигане на следните ключови цели с тяхното количествено измерение:

- Заетост 75% за населението на страните от ЕС между 20 и 64 години;
- 3% от брутният вътрешен продукт на страните-членки да се инвестира в изследвания и развитие;
- 20% до 30 % енергия от възобновяеми източници (т.нар. „зелена енергия”);
- Намаляване на процента на ранно отпадащите ученици до 10% и ориентация към 40% от младото поколение за завършили висше образование;
- Намаляване с 20 милиона на хората с риск да попаднат под границата на бедността. (Europe 2020, 2010)

Програмата „Европа 2020” възлага на всяка от страните-членки да очертае свои национални цели и траектории за усилията за постигането на тези цели. Главната цел е повишаването на конкурентноспособността и ефективността на икономиката на ЕС и повишаване на ролята му на глобален фактор в световното икономическо съревнование.

Вече имах възможност да публикувам своя сравнителен ана-

лиз на напредъка на България и Румъния в тяхното постигане като подчертах, че двете съседни страни нямат голям шанс да постигнат най-вече социално ориентираните цели без промяна на своя курс на развитие и отказ от неолибералните утопии (Bouzov, 2013b). Съществени рискове за усилията на ЕС да постигне нов тип растеж на основата на знанието и социална ориентираност са развитието на страните членки на „две скорости” с произтичащата от това икономическа и социална неравнопоставеност, както и заплитането на организацията в тежки геополитически сблъсъци между САЩ и Русия за контрола върху пътищата на газа и енергоизточниците в Украйна, Сирия и други невралгични пунктове. Не бива да се подценява и възможността добрите цели да бъдат използвани като индулгенция за постигането на корпоративни намерения в полза на определени локални групировки като бума на предприятията за „зелена енергия” у нас. Последният всъщност е пример за това, че въвеждането на пазарни отношения в сферата на екологичната сигурност от индустриализирания Запад обрича неговите официално афиширани намерения на провал. А такива са продажбата на „въздух”, т.нар. квоти за вредни емисии, и „даряването” на предприятията за „зелена енергия” с несъразмерен на техния екологичен принос финансов стимул (Бузов, 2015). „Разум липсва и в Брюксел. И не говоря за свръхмерното експониране на правата на малцинствата... – писа през 2013 г. символът на демокрацията в Източна Европа Лех Валенса в статията си „Драги гейове” – Има псевдоекологични правила, които унищожават и увреждат икономиката. Доплащания и подкрепа за неефективни и безперспективни проекти. Това са неща, над които трябва да се дебатира...” (Walesa, 2013: 15).

Можем да твърдим, че ЕС все още не е загубил шанса да се нареди до големите глобални играчи в световното съревнование в икономиката, науката и технологиите. Но успехът зависи в много голяма степен от необходимата трансформация на негови базисни политики в съответствие с интересите на гражданите му, не единствено на корпоративните елити. Това ще доведе до преодоляване на движението на „две скорости” и вътрешното разделение на страните-членки на такива, които определят политиката и други, които си остават нежелани извън нелепата политическа целесъобразност и противопоставянето на Русия.

Регионалната иновационна политика на ЕС

Политиката на ЕС за подпомагане развитието на регионите в по-неблагоприятно положение е развита в регионалните и националните иновационни стратегии. В края на декември 2013 г. Съвета на ЕС прие новите правила на кохезионната политика за периода 2014-2020 г. (National, 2013). Националните и регионалните стратегии за изследвания и иновации за специализация в областта на знанието са интегрирани, ориентирани към конкретни области програми за трансформация, които трябва да се справят със следните пет задачи:

- да фокусират националните или регионалните политики и инвестиции върху ключови национални/регионални приоритети, предизвикателства и потребности за базирано на знанието развитие;
- да изграждат на основата на възможностите на всяка страна или регион сравнителни предимства и потенциал за високи постижения;
- да подкрепят технологичните и практически ориентирани иновации и да стимулират инвестициите от частния бизнес;
- да осигуряват включването на всички заинтересувани страни и да окуражат стремежа към иновации и експериментиране;
- да са основани на свидетелства и да включват сигурна система за мониторинг и оценка.

От националните и регионалните власти в Европа се изисква да развият стратегии за интелигентна специализация в творческия предприемачески процес, така че Европейския фонд за структурни инвестиции да се използва по-ефикасно и да спомогне за синергия между различните европейски, национални и регионални политики, както и да се увеличат публичните и частните инвестиции.

Новата регионална кохезионна стратегия на ЕС подкрепя растеж и създаване на работни места на основата на знанието не само във водещите центрове в изследванията и иновациите, но също и в по-малко развитите и в селските райони. Тя се фокусира върху усилията за икономическо развитие и инвестиции с оглед относителните възможности и тенденции на всеки регион, за да се стимулира неговия икономически растеж. Търси се интеграция между Европейските политики и фондове в съчетаване на националните и регионалните схеми и частното финансиране.

Регионалната иновационна стратегия изисква политика основана на интелигентни стратегически избори и емпирични свидетелства. Приоритетите се основават на творчески предприемачески процес отдолу-нагоре, подкрепен от стратегическо знание за стартовите условия на региона и предизвикателствата към него, сравнителните предимства и потенциала за високи постижения. Стратегията предвижда индикатори за оценка на резултатите и използването им за направляване и адаптиране на програмите. Особено важна цел е подобряването на връзките и кооперацията с други региони като предпоставка за регионалното икономическо развитие.

Най-важното заключение е, че Регионалната иновационна стратегия на ЕС изисква страните-членки и регионите да идентифицират специализациите в областта на знанието, които най-добре пасват на техния иновационен потенциал, базиран на предимства и възможности. Те трябва да постигат това чрез един процес на „предприемаческо откривателство“, включващо всички заинтересувани страни и бизнеса. И макар, че е стратегия, наложена отгоре интелигентната специализация включва работещите съвместно бизнес, университети и изследователски центрове с цел да се идентифицират най-обещаващите

области за специализация на съответната страна или регион, а също и слабостите и пречките за иновации.

Според оценката на експерти Регионалната информационна стратегия на ЕС „се стреми да даде практически израз на новото теоретично мислене за иновациите от последното десетилетие... то е фокусирано върху проблемите и перспективите за иновации в по-периферните региони на Европа и Северна Америка” (Morgan and Nawelaers, 2005: 4). Доколко тази добра идея, която намира нова конкретизация в документа от 2013 г. може да бъде успешна и плодотворна за България предстои да коментираме в следващите страници.

Мястото на университетите и изследователските центрове

Университетите и изследователските центрове са продукт на европейското културно развитие (Бузов, 2010), затова е от изключително значение да се осмисли тяхната нова роля като генератор на знание и фактор за икономически и социален растеж. Затова трябва да се обърнем към техните многопосочни връзки с обществото и бизнеса.

Общоприето е, че университетите имат две основни функции – обучение и научни изследвания. Същевременно компаниите от сферата на бизнеса често биват характеризирани като „обучаващи се организации”. Възниква въпросът дали разширяването на университетските функции в епохата на глобализираната икономика среща тази институция на знанието с бизнеса и не може ли това смесване на институционалните граници на компании и университети да се разглежда като факт на икономиката на знанието (Conceicao and Heitor, 2001: 89-90)?

Конвергенцията между бизнес организациите и институциите на знанието като университетите може да бъде търсена по линията на обстоятелството, че и двете създават стойност и благосъстояние, което се свързва с производството на знание. В този смисъл е напълно естествено компаниите да гледат към университетите с определени претенции към обучаваните от тях кадри и произвежданото от тях знание. Обратното отношение също е важно, защото университетите, дори и най-богатите, които функционират като истински бизнес-организации, непрекъснато се сблъскват с ресурсна необезпеченост и търсят подкрепа от фирмите. Може да се твърди, че университетите имат какво да научат от компаниите за това как да оползотворяват своите интелектуални достижения. Особено нашите, макар днешният бизнес в България да изглежда наистина отчайващо.

„Институционалната специализация” на университетите и компаниите включва една съществена разлика – знанието, което генерират първите е с публична употреба, докато това на вторите е предимно с частна и има предназначението да умножава единствено огромните печалби на корпоративните елити. „Огромното мнозинство от идеи, които се генерират в университетите са с публична природа – в това

е същността на специфичния им принос в акумулирането на идеи”. Стимулите за тяхното създаване идват от сложна система на заплащане и престиж в рамките на академичната общност. (Conseicao and Heitor, 2001, 90) Можем да добавим, че те са защитени и апробирани в рамките на нейните демократични структури. В бизнес-организациите с изследователски звена тази дейност е строго йерархизирана и силно кодифицирана като оръжие в конкурентната борба.

Институционалният интегритет на университетите е първостепенна обществена ценност и трябва да бъде съхранен посредством релевантна публична политика и активно държавно финансиране. Институциите на знанието са част от кръвоносната система, която осигурява възпроизводство на обществото. Те трябва да продължат да изграждат знания и умения за овладяване, използване и интерпретация на идеи. От особено значение са способностите на кадрите да се обучават и развиват в практическа среда, за да се адаптират към потребностите на пазара на труда. Усилията на бизнеса чрез външен натиск да постигне приватизация на университетските изследователски резултати противоречат на духа на академичното знание и на идеята за социално ориентираното общество на знанието.

Сложните и постоянно изменящи се изисквания на обществото към университетите изискват комбинирането на институционалният интегритет с една диверсифицирана система за висше образование, която включва многообразие от институции с различна професионална насоченост, за да подпомогне утвърждаването на една релевантна функционална стратификация. Това може да осигури желаната „устойчива гъвкавост” в осигуряването на обществото с инструментите, от които се нуждае, за да се впише в потребностите на трудовия пазар при постоянните промени в технологии, вкусове и интереси (Conseicao and Heitor, 2001, 91). По този начин може да се отговори на изискванията за високи достижения. Разширяването на университетското образование е необратима закономерност в едно динамично развиващо се общество.

Пример за подобно развитие можем да дадем в САЩ, където има около 90 „изследователски университета” с предимно научен профил и повече от 3700 университети, без да включваме тук над 6000 училища с професионален профил. Всички те обучават повече от 14 милиона студенти. Определено може да се твърди, че многообразието и функционалната стратификация на системата като цяло помагат да се отговори адекватно на бързите промени в изискванията на обществото. Особено с оглед на обстоятелството, че някои специализирани училища са с по-кратък процес на обучение. (Conseicao and Heitor, 2001, 91)

Не бива да пропускаме и минусите на тази система – професионално и практически ориентирано обучение за сметка на изоставане в теоретичната и фундаментална подготовка, което води до полуобразовани хора, пропаст във финансирането между бедните и богатите образователни институции, несъответствие и несправедливо съотношение между държавното и частното финансиране. „Болонската

система“ в Европа доведе до изхвърляне на хиляди преподаватели на улицата, до ограничаване на бакалавърското образование до 3-годишно „практическо оgramотвяване“ и всъщност до полу-образовани „специалисти“ в днешния така сложен свят.

Публичният характер на университетското знание, демократичността на отношенията в академичната общност, многообразните връзки с обществото и неговите потребности гарантират водещата роля на университетите в реализацията на социално ориентирания модел на общество на знанието.

Проблемите на България в реализацията на регионална стратегия за развитието на научните изследвания и иновациите

Последното място за нашата страна в ЕС в много области не е изненада, но то изглежда най-категорично в сферата на научните изследвания и иновациите. То е най-сигурната предпоставка за нашия продължителен упадък. Постиженията определено не съответстват на равнището на икономическо и социално развитие, а бизнесът, особено при калпавото му състояние и качество, е абсолютно незаинтересуван от инвестиции в областта. Тази „сигурна“ последна позиция до голяма степен се дължи на управленска некомпетентност на българските власти и институции, на ширещите се корупция и администриране, но също така и на недостатъчната подкрепа и солидарност от европейските фактори. По всичко изглежда, че без тотална трансформация на политиките и насоката на националните усилия България няма изгледи да се справи със задачата за догонващо иновационно развитие. Тя ще продължи все повече да затъва.

След 20тина години на неவிжданo разграбване на създадените от труда на народа при социализма придобивки едва към края на предходното десетилетие и то под натиска на ЕС отговорните фактори в нашата страна започнаха да предприемат мерки за подпомагане научното и иновационното развитие. Стартира дейността на Фонд „Научни изследвания“ и на Националния иновационен фонд за целево финансиране на приоритетни изследователски и иновационни проекти. Появиха се центрове по предприемачество и за трансфер на технологии в академичните институции. Редица академични организации участваха в оперативните програми и в други направления на европроектите в периода 2007-2013 г.

Всички тези положителни явления обаче останаха относително изолирани без наличието на обща иновационна стратегия и стратегия за развитието на научните изследвания и при неимоверно засилване на отбелязаните отрицателни явления. Иновационна стратегия се появи в 2010 г., но твърде обща и без реално постижими цели. Стратегията за научно развитие си остана само проект. България за разлика от Румъния нямаше своя оперативна програма за подкрепа на науката и образованието. Фондът „Научни изследвания“ бе взривен и блокиран от скандали за корупция и лобиране. Нямаше консенсус около определените при-

оритети, в които социалните науки бяха сериозно оцетени. А именно те биха могли да очертаят пътища към изхода от перманентната криза. Няма ясен избор на приоритетни икономически сектори в национален и регионален план, които да се разглеждат като източник на растеж и на платформа за обособяване на определени конкуретни предимства.

Липсата на осезаем напредък в областта на науката и иновациите у нас с оглед стратегията на ЕС може да бъде обяснена с много фактори. Като се започне от обективните, свързани с демографската криза и намаляването на икономически активното население, с ресурсната необезпеченост на научната инфраструктура и се стигне до проблемите на образователната система, културната и социална криза на нашия периферен тип капитализъм. Този тип капитализъм определя и ниското равнище на частни инвестиции в науката, образованието и инвестициите, ограничените резултати в областта на високо-технологичните производства и технологии. Разпадът на водещия високо-технологичен отрасъл – енергетиката под натиска на вътрешната корупция, безволево управление и геополитическите интереси, доведе до разпад и на свързаната с нея научна инфраструктура.

Най-голямото предизвикателство обаче е диспропорционалното развитие на страната в икономически и социален план, задълбочаващата се дивергенция между столица и провинция, Южна и Северна България. Производна на това е и липсата на добре развита регионална научна и иновационна институционална структура. Силно изразена е междурегионалната дивергенция по отношение на иновационния потенциал. В този контекст последното място на българските региони като „най-скромни” в иновационното развитие в ЕС за 2014 г. едва ли може да бъде изненада (Regional, 2014).

В България се намират пет от най-бедните региони в ЕС, а Северозападният регион е твърдо на последно място, но българските политици пропуснаха при договориране на новите оперативни програми да включат допълнителни средства от структурните фондове за тях. Същевременно в списъка за допълнително финансиране попаднаха региони от съседни страни, които са далеч по-напред. Това идва да покаже, че българските политици продължават да се държат като „йесмени” и не отстояват интересите на българските граждани зад граница. Същевременно то показва и определени пропуски в регионалното планиране на ниво на Общността на ЕС.

Страната ни продължава да се нуждае от единен център, които да координира отговорностите на национално и регионално равнище в областите на научната и иновационната дейност, да диагностицира своевременно проблемите и да предлага решения. Той не трябва да утежнява и без това тежката административна структура, а да води до реални практически предимства. От голямо значение е да се установи ефикасно сътрудничество между националните и регионалните власти, университетите, изследователските центрове и бизнеса за постигане на баланс и разпределяне на отговорностите за реализацията на нов тип стратегия за интензивен растеж на основата на високи постижения в научната и иновационната дейност.

От особено значение в този процес могат да бъдат социалните науки, които трябва да се превърнат в приоритетна област за финансиране, защото само чрез тяхната научна методология могат да се очертаят перспективни пътища за излизане от постоянните кризи и постигане на социално ориентиран икономически ръст. Те трябва да излязат от сферата на неолибералната идеологизация и да се опитат да погледнат реално на икономическите и социалните проблеми. Нужно е да се потърсят алтернативи са сегашния абсурден икономически и социален ред, който не осигурява напредък на страната ни и оцеляване на хората, за да може да се върне перспективата да бъдем в семейството на развитите страни както в годините на социализма.

ЛИТЕРАТУРА

- Бауман, З., *Глобализацията. Последниците за човека*. С., „Лик”, 1999.
- Бузов, В. „Модерната наука като креативен продукт на европейската култура“. В *Мрежи и институции на знанието в Ранномодерна Европа*, научен редактор и съставител Вихрен Бузов, 205-231. Велико Търново: Издателство „Абагар”, 2010.
- Бузов, В. „Екологичната сигурност и глобалната справедливост“. В *Екологическа етика, природа и устойчиво развитие на България*, съст. Е. Маринова, 77-84. С., Булгед, 2015.
- Бонифас, П. *Съвременната геополитика. Основните разделителни линии*. С., „Кама”, 2007.
- Сендов, Б. „Информационните технологии в съвременния свят“. *Международни отношения* 5 (2007): 64-75.
- Стефанов, Н. и А. Колева. *Китай – социално икономическо развитие от древността до наши дни*. С., „Изток-Запад“, 2015.
- Фукуяма, Фр. *Строежът на държавата. Управление и световен ред през XXI век*. С., „Обсидиан”, 2004.
- Фулчър, Дж. *Капитализмът. Кратко въведение*. С., „Захарий Стоянов”, 2008.
- Bouzov, V. „The Development of Global Society – Cosmopolitanism or Republicanism“. У *Глобализация и десувверенизация*, 91-97. Косовска Митровица и Београд: Филозофски факултет, Српско социолошко дружтво и Институт за упоредно право, 2013а.
- Bouzov, V. “‘Europe 2020’ Some Problems of Development in Romania and Bulgaria“. In *Maximizing Comparative Advantages of Cross-Border Regions (The European Integration of Romania and Bulgaria: Problems and Issues)*, 15-22. Gabrovo: Ex-Press, 2013b.
- Bouzov, V., T. Kaleynska, A. Markovska, et al. „Влияние на европейската интеграция върху граничните региони“. В *Impactul integrării europene asupra regiunilor de graniță*. Caiova, Romania: Alma& УИ „Св.св. Кирил и Методий”, 2012.

- Cabrera, L. *Political Theory of Global Justice. A Cosmopolitan Case for the World State*. Routledge, 2004.
- Castels, M. "Global Informational Capitalism". In *The Global Transformations Reader. An Introduction to the Globalization Debate*, 2 ed., edited by D. Held and A. McGrew, 311-335. Cambridge: Polity Press, 2005.
- Conceicao, P. and M. Heitor. "Universities in the Learning Economy: Balancing Institutional Integrity with Organizational Diversity". In *The Globalizing Learning Economy*, edited by D. Archibugi and B. Lundvall, 83-97. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- European Economic Recovery Plan 2008*, http://europa.eu/legislation_summaries/economic_and_monetary_affairs/stability_and_growth_pact/ec0004_en.htm.
- Europe 2020, A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth, A Communication from Commission, 3.3.2010 - http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm;
- Giddens, A. *Europa w epoce globalnej*. PWN, 2009.
- Grant, E. *God and Reason in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Ingra, A. *A Political Theory of Rights*. Oxford: Clarendon Press, 1994.
- Morgan, K. and Cl. Nawelaers. "A Regional Perspective on Innovation: From Theory to Strategy". In *Regional Innovation Strategies. The Challenge for Les-favoured Regions*, edited by K. Morgan and Cl. Nawelaers, 1-18. Routledge, 2005.
- National/Regional Innovation Strategies for Smart Specialization (RIS3). The new rules and legislation governing the next round of EU Cohesion Policy investment for 2014-2020 have been formally endorsed by the Council of the European Union in December 2013, March 2013;
- Parijs, Ph. van. „International Distributive Justice”. In *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, edited by R. Godin, Ph. Petit and T. Pogge, 638-652. Blackwell, 2007.
- Peet, R. and E. Hartwick. *Theories of Development. Contentions, Arguments, Alternatives*, 2 ed. New York, London: The Guilford Press, 2009.
- Pogge, T. "Human Rights and Human Responsibilities" In *Global Justice and Transnational Politics*, edited by De Greiff and C. Cronin, 151-194. The MIT Press, 2002.
- Pogge, T. „Real World Justice“. In *Current Debates in Global Justice*, edited by G. Brock and D. Moellendorf, 29-53. Dordrecht: Springer, 2005.
- Regional Innovation Scoreboard 2014, EU.
- Soete, L. "The New Economy: A European Perspective". In *The Globalizing Learning Economy*, edited by Daniele Archibugi and B.

Lundvall, 21-45. Oxford: Oxford University Press, 2001.

Walesa, L. „Drodzy Geje!” *Wprost* 11 (2013): 14-15.

Vihren Buzov

UNIVERSITIES AND SCIENTIFIC RESEARCH IN THE DEVELOPMENT OF KNOWLEDGE-BASED SOCIETY IN THE XXIth CENTURY: ALTERNATIVES FOR THE BALKAN COUNTRIES

Summary: The role of knowledge and scientific research as factors in achieving intensive regional development and overcoming divergences in it are considered in the paper. Today creation of knowledge-based society is defined as a key objective of the EU and the years until the end of the second decade of the 21th century are of decisive character in this way. The inability of the knowledge society to establish itself as a global one following the present existing neoliberal project of development is one of the most important its limitations. The worldwide rivalry in the fields of sciences and innovations is even more intense than the rivalry in the control over the natural resources. The production of innovations is very expensive, but it gives a huge advantage in all areas to anyone who can do it. At present the Balkan countries are completely excluded from this process.

Two competing projects of development of knowledge-based society are analyzed in the paper. The first project can be called corporate – it assumes wealth distribution of the knowledge economy in favor of big corporations and rich countries. The vast majority of people and the poorer countries in the EU remain permanently in its periphery. The realization of this trend is a dominant trend in the development of the EU today. The alternative project can be called social knowledge society – it can be based on human solidarity and fair distribution of the wealth of the knowledge economy. It implies an equal access to the benefits of education and scientific and technological achievements. To succeed, this project requires combined efforts of the governments of the poorer countries in the EU, especially these in the Central and South-Eastern Europe, and the organizations of civil society.

For our Balkan countries other existing option is to follow the development of a new alternative model of economic development of the BRICS countries and especially Russia and China. This project will allow investments and intensive development in the poorest regions of the world and their inclusion in the knowledge-based society. Europe and the EU are about to lose the global race today their historical domination (the domination of “the West”) achieved after the scientific revolution in XVIIIth century and the global capitalist expansion.

Some difficult problems and issues of formation of R&D policies of Bulgaria are critically considered.

Key words: universities, research and development, knowledge-based society, alternative models of development